

УДК 379.8

Палійчук Олена Вікторівна
старша наукова співробітниця,
Національний заповідник "Хортиця"
(Запоріжжя, Україна)
palijchuk71171@gmail.com

Olena V. Paliychuk
Senior Research Fellow,
"Khortytsia" National Reserve
(Zaporizhzhia, Ukraine)

НОВІ ФОРМИ НАУКОВО-ОСВІТНЬОЇ РОБОТИ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАПОВІДНИКА "ХОРТИЦЯ"

NEW FORMS OF SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL WORK OF "KHORTYTSIA" NATIONAL RESERVE

Анотація

У статті висвітлено досвід науково-освітньої роботи Національного заповідника "Хортиця" з дитячою аудиторією, описано освітню музейну програму "Світ музею", яка успішно діє протягом 10 років, організацію освітнього процесу, навчальний план, наведені приклади дидактичних та рухливих ігор за програмою, розкрито можливості організації дозвілля для людей похилого віку. Надано інформацію про майстер-класи та масові заходи заповідника.

Ключові слова: освітні проекти, соціальні проекти, дитячі програми, дозвілля людей похилого віку, музейне виховання.

Abstract

The article studies the experience of scientific and educational work of "Khortytsia" National Reserve with a children's audience, describes the educational museum program "World of the Museum", which has been successfully operating for ten years, depicts the organization of the educational process, the curriculum, examples of didactic and mobility games, reveals leisure opportunities for the elderly. The information about the master classes and mass events of the reserve is provided.

Key words: educational projects, social projects, children's programmes, leisure activities for the elderly, museum education.

Музеї зберігають культуру і пам'ять спільноти завдяки артефактам. Як інструменти пропаганди й культу, вони можуть викривлювати пам'ять, міфологізувати минуле, маніпулювати свідомістю. Як інституції культури й пам'яті, музеї стають лабораторіями суспільного діалогу щодо усвідомлення ідентичності та декларації цінностей, спільних для громади¹. Виклад тієї чи тієї інформації залежить від працівників установи, їхнього вміння інтерпретувати музейну колекцію та використовувати нові принципи комунікації з відвідувачами.

Психолог М. Коваль зауважує, що "знання, отримані в музеї – це не просто розширення світогляду, а засвоєння понять, явищ, вплив на формування переконань. Особливість музейного сприйняття полягає в тому, що засвоєння понять поєднується з процесом розвитку зворотних зв'язків між музейним предметом і відвідувачем: чим глибше і повніше пізнається музейний предмет (а, отже, і подія, яка за ним стоїть), тим більше виникає зацікавленість в його глибокому пізнанні..."².

Б. Столяров запевняє, що залучення музею до освітнього процесу сприяє формуванню психологічної та моральної підготованості людини не тільки до життя у світі, що змінюється, а й допомагає їй стати суб'єктом соціокультурних перетворень, що відбуваються в ньому. Таким чином, музей сприяє формуванню творчої особистості, яка, засвоївши основи гуманітарної культури та мистецтва, вводить їх у контекст власного життя³.

Вчені Є. Мастениця, М. Нагорський і Л. Шляхтіна визнають музей живим, насиченим високою силою інформаційної та емоційної взаємодії, простором⁴.

Соціальні реформи також передбачають зміни в музейній сфері задля ефективного використання ресурсів, що неможливе без "реформ у головах" – готовності працівників використовувати нові форми музейної комунікації⁵.

Освітня діяльність – складова бренду музею, тому важливо системно підходити до формування освітніх проектів, враховувати, наскільки той чи той формат відповідає концепції та місії музею, шукати власний підхід до формування музейного продукту. Викладені у статті приклади є пошуком та реалізацією завдань, які ставить перед собою Національний

1 Культ чи культура: учасницькі практики в музеях / Goethe-Institut; упоряд.: Грубіна Ю., Морозова Л., Пилипчук Т. та ін. – Київ: Видавець Чередниченко А. М., 2016. – 160 с.

2 Коваль М. Об изучении "обратной связи": Заметки психолога // Советский музей. – 1983. – № 1. – С. 54–56.

3 Столяров Б. Детский сад и музей: проблемы и перспективы взаимодействия в культурном пространстве // Детский сад от А до Я. – 2006. – № 6. – С. 6–16.

4 Нагорский Н. В. Музейная педагогика и музейно-педагогическое пространство // Педагогика. – 2005. – № 5. – С. 3–12.

5 Дюмазедье Ж. Культурная революция свободного времени (реферат книги) // Культура в современном мире: опыт, проблемы, решения. Информационный сборник. – Вып. 2. – Москва, 1991. – 92 с.

заповідник “Хортиця” (далі – НЗ “Хортиця”).

Острів Хортиця – місце, яке приваблює різновікових відвідувачів, і працівники заповідника урізноманітнюють туристичні послуги, розробляють нові експерсії, беруть участь у грантах та соціальних проектах. Соціальна взаємодія і підтримка необхідні для душевного здоров'я, наприклад, людей похилого віку і мають супроводжуватися створенням певного середовища, де може відбуватися взаємодія, особливо між старшими і молодшими поколіннями. Музей у цьому разі є соціокультурним інститутом суспільства, об'єднуючим фактором для різних поколінь, їхньої духовності і патріотизму.

У 2019 р. заповідник “Хортиця” створив осередок дозвілля та просвітництва “Культурна чайна” – клуб спілкування для людей похилого віку, бо старість, на думку французького дослідника в галузі соціології вільного часу Ж. Дюмазедьє, “не повинна віднині зводитись до пасивного чекання смерті у спальні”⁶. Тому було вирішено активно залучати самотніх літніх людей у процеси спілкування.

Клубна система проведення дозвілля практикувалася і раніше. Зокрема, в Запоріжжі серед будівельників Дніпрогесу був популярний клуб під назвою “Культурна чайна”. Про нього фахівці дізналися після того, як у 2017 р. створили експозицію “Як Харитина Марченко ДніпроГЕС будувала”. Метою цієї виставки було показати гендерні аспекти будівництва Дніпровської гідроелектростанції та продемонструвати комплекс оригінальних предметів 1920–1930-х рр. із фондового зібрання НЗ “Хортиця”. Виставка викликала зацікавлення жителів м. Запоріжжя, особливо серед дітей дніпробудівців, які почали ділитися власними історіями. Таким чином ми зібрали колекцію їхніх спогадів та особистих речей, що стало підґрунтям для нового проекту “Культурна чайна”.

На засіданнях клубу збиралися представники ветеранських організацій та всі, хто цікавиться історією. Відбувалися експерсії виставкою “Як Харитина Марченко ДніпроГЕС будувала”, показ документального фільму про Дніпробуд, виступи народних співочих і танцювальних колективів м. Запоріжжя. Для відвідувачів це була можливість розширити свої знання з історії краю, розповісти власну історію життя, поділитися враженнями, поспілкуватися, а також познайомитися з однолітками, послухати гарну музику та спів, насолодитися танцями таких самих пенсіонерів, як і вони, отримати тепло й підтримку, поласувати смаколиками та чаєм, зрештою, просто провести час поза домівкою, відволіктися від соціальних проблем і проблем зі здоров'ям.

При систематичному відвідуванні музею в людей “третього віку” формується усвідомлення того, що вони потрібні, їх чекають та раді бачити, і це викликає бажання жити, нести людям добро, а також постійне зацікавлення музейним продуктом, про який літні люди розкажуть своїм родинами, онукам та правнукам.

Багато музеїв та заповідників в Україні упроваджують музейну педагогіку. Зазвичай це – цікаві заходи з інтерактивними завданнями, активностями, теоретичними викладками тощо. Комунікації в музеї, історії та сучасному стану музейної педагогіки в Україні, розробкам навчальних музейно-педагогічних програм, формам і методам роботи музеїв із дитячою аудиторією присвячені дослідження вітчизняних психологів, педагогів та методистів Т. Белофастової, Л. Гайди, О. Караманової.

В НЗ “Хортиця” для дошкільнят і дітей молодшого шкільного віку діє довготермінова освітня програма “Світ музею”, розрахована на один навчальний рік щотижневих занять. Під час занять /уроків діти ознайомлюються зі специфікою музейної роботи, дізнаються про музейні професії (реставратор, археолог, фондозберігач, екскурсовод). Вони вчаться відрізняти оригінали від копій, “реставрують” амфору чи горщик із картону, розкладають предмети по фондосховищах, створюють паспорт музейного предмету. А ще малюють правила поведінки в музейній установі, вчаться бути екскурсоводами та, як археологи, за допомогою лопатки, щіток і пензлів у коробці з піском розчищають справжні артефакти⁷.

Ознайомлення з музейною роботою дозволяє дітям зрозуміти, яку важливу роль відіграють музейні професії у збереженні історичних артефактів, як важливо відповідально ставитися до музейних експонатів, вивчати історію давніх предметів, зберігати їх за певних умов. Діти характеризують предмети, описують їх самостійно і за схемою. Це розвиває в дітей інтерес до музею та музейної справи.

Програма також передбачає вивчення історії України, під час якого діти знайомляться з давнім світом та періодом бронзи, дізнаються про те, хто такі скіфи і слов'яни, коли та як утворилася Київська Русь, вивчають діяльність київських князів, козацький період.

Кожне заняття чи урок розпочинається з комунікації, з дітьми ведеться бесіда за темою, що вивчається. Далі час для пізнавальної діяльності: розповідь музейного педагога з показом презентації та обов'язкові практичні завдання. Так, при ознайомленні з давнім світом використовуються завдання: “Зроби давню зброю” (з каменю, палиці та шкіряного ремінця), “Перетираємо зерно на зернотерці”, “Здобуємо вогонь” (при цьому дитині пропонується одягнути хутряну жилетку, щоб відчувати дух епохи), “Намалюємо давнє товариство” (творча робота з використанням шаблонів).

Ознайомлення з історією України дає можливість дітям відчувати часовий історичний період зрозуміти, що наша історія насичена різноманітними подіями та постатями. Діти із задоволенням сприймають інформацію про специфіку життя давніх людей, про способи добування вогню, полювання тощо. До скіфів ставлення дещо насторожене, адже цей народ вирізнявся жорстокістю і кривавими традиціями, і після уроку про скіфів діти усвідомлюють, що такий спосіб життя їм не властивий, бо вони – сучасні толерантні люди. Відомо, що скіфи виготовляли неперевершені золоті прикраси у звіриному стилі, тож під час уроку маленьким відвідувачам пропонують зробити для намальованої скіф'янки з фольги карбовану прикрасу для

6 Дюмазедьє Ж. Указ. соч.

7 Палійчук О. В. Музейні уроки в школі (з досвіду) // Музейна педагогіка – проблеми, сьогодення, перспективи. Матеріали Шостої науково-практичної конференції (26–27 вересня 2018 р.) / Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник. – Київ: Талком, 2018. – С. 74–77.

високої шапки з картону, виліпити чудове “пастове скляне” намисто із пластиліну. Вивчаючи слов’янський період, зокрема розвиток ремесел, діти беруть участь у грі “Знайди майстра”, під час якої картки із зображенням майстрів прикріплюють до дошки, а учасникам роздають картки із різними зображеннями, асоціативно пов’язаними з тим чи тим майстром. Діти знаходять ці зв’язки і пояснюють, чому вибрали саме того майстра. Урок зазвичай завершується виготовленням ляльки-мотанки. Такий майстер-клас викликає емоційне задоволення в дітей, бо кожен повертається додому з лялькою, зробленою власноруч.

Під час вивчення теми історії козацтва виконуються різноманітні завдання з малювання, ліплення (“Тетьманська булава”, “Варимо щербу” та “Козацька люлька”), виготовлення аплікації, розгадування ребусів, а також діти залучаються до цікавих інсталяцій та перформансів. Проводяться і рухливі ігри: “Пройди по деревині” (використовується канат на підлозі), “Передай булаву” (зустрічна естафета), “Запали фігуру”, “Перестрибни через шаблю”, “Рухома фортеця”.

Тренінг – найефективніша активна форма навчання різним навичкам і знанням. Тому його використання є доречним. Наприклад, діти вивчають козацьку зброю. Після ознайомлення зі зброєю (презентація на екрані, тримання в руках булави, пернача та дерев’яної шаблі, розглядання макетів гармат) пропонуються завдання: учасники з першого ряду на прикріпленому на дошці аркуші паперу по черзі малюють вогнепальну зброю, із другого – холодну, із третього – артилерію. Це супроводжується веселою козацькою піснею, після завершення якої все має бути намальовано, а, отже, під час роботи дітям не треба зволікати біля дошки, а дати можливість іншим зробити свій внесок у загальну справу.

Дуже цікавими виявилися інсталяції та перформанси. Під час вивчення козацького одягу, взуття та музичних інструментів, якими користувалися козаки, діти мають відтворити “живу” картину “Козак Мамай”. Одним учасникам пропонують шаровари, сорочку, шапку, шаблю, порохівничку, чарку, домру (кобзу), люльку та листки зеленого паперу або вирізане паперове дубове листя. Розглядаючи картину на екрані телевізора, діти відтворюють її: дехто стає Мамаєм, дехто – дубом; були й охочі зіграти коня.

Розділ програми з вивчення історії запорозького козацтва викликає в дітей не тільки пізнавальний інтерес, а й естетичні враження, бажання пройти козацькі випробування і позмагатися.

Означена програма містить і краєзнавчий аспект: дітлахи можуть дізнатися про історію заснування м. Запоріжжя, його пам’ятні місця, розширити свої знання про острів Хортицю як пам’ятку історії та природи. Це стимулює та розвиває в дітей пізнавальні психічні процеси, мову та спостережливість⁸.

Системна робота за такою довготерміновою програмою:

- дозволяє сформувати в молодшого покоління емоційно-ціннісне сприйняття навколишнього світу, передати йому історичний досвід, знайомить із експонатами історико-культурного комплексу “Запорозька Січ”, долучає до культури свого народу;
- навчає дітей бачити, відчувати, дивуватися, захоплюватися цікавим світом історичної науки;
- допомагає концентрувати увагу, стимулює уяву та образне мислення, розвиває пам’ять, творчу фантазію, навички творчого пошуку, розширює асоціативні зв’язки;
- дозволяє виробити особисте ставлення до предметів експозиції, сформувати власний погляд на історичні події та сформувати стійкі патріотичні почуття.

Варто згадати також майстер-класи для дітей і дорослих із писанкарства та петриківського розпису, різноманітні дитячі майстерні, які під час свят відбуваються в НЗ “Хортиця”. Майстри створюють атмосферу відкритості та доброзичливості під час спілкування, прагнуть не просто передати знання, а й обмінятися думками, долучитися до співтворчості та спільного пошуку найраціональніших способів діяльності, засвоїти прийоми, методи та технології.

На особливу увагу заслуговують масові заходи НЗ “Хортиця”. Протягом року відвідувачі мають змогу повеселитися на святі Колодія, долучитися до християнських свят – Великодня і Покрови, які зазвичай відвідує до 20 тис. людей. У “Січовій школі” комплексу відбуваються заходи: Андріївські вечорниці, Свято Миколая та Різдво.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Дюмазедье Ж. Культурная революция свободного времени (реферат книги) // Культура в современном мире: опыт, проблемы, решения. Информационный сборник. – Вып. 2. – Москва, 1991. – 92 с.
2. Коваль М. Об изучении “обратной связи”: Заметки психолога // Советский музей. – 1983. – № 1. – С. 54–56.
3. Культ чи культура: учасницькі практики в музеях / Goethe-Institut; упоряд.: Грубіна Ю., Морозова Л., Пилипчук Т. та ін. – Київ: Видавець Чередниченко А. М., 2016. – 160 с.
4. Нагорский Н. В. Музейная педагогика и музейно-педагогическое пространство // Педагогика. – 2005. – № 5. – С. 3–12.
5. Палійчук О. В. Музейні уроки в школі (з досвіду) // Музейна педагогіка – проблеми, сьогодення, перспективи. Матеріали Шостої науково-практичної конференції (26–27 вересня 2018 р.) / Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник. – Київ: Талком, 2018. – С. 74–77.
6. Столяров Б. Детский сад и музей: проблемы и перспективы взаимодействия в культурном пространстве // Детский сад от А до Я. – 2006. – № 6. – С. 6–16.

REFERENCES

1. *Dyumazedye Zh.* Kulturnaya revolyutsiya svobodnogo vremeni (referat knigi) // *Kultura v sovremennom mire: opyt, problemy, resheniya. Informatsionnyi sbornik.* – Vyp. 2. – Moskva, 1991. – 92 s.
2. *Koval M.* Ob izuchenii “obratnoy svyazi”: Zametki psikhologa // *Sovetskiy muzey.* – 1983. – № 1. – S. 54–56.
3. *Kult chy kultura: uchasnytski praktyky v muzeyakh / Goethe-Institut; uporyad.: Grubina Yu., Morozova L., Pylypchuk T. ta in.* – Kyiv: Vydavets Cherednychenko A. M., 2016. – 160 s.
4. *Nagorskiy N. V.* Muzeynaya pedagogika i muzeyno-pedagogicheskoe prostranstvo // *Pedagogika.* – 2005. – № 5. – S. 3–12.
5. *Paliychuk O. V.* Muzeyni uroky v shkoli (z dosvidu) // *Muzeyna pedagogika – problemy, siogodennyya, perspektyvy. Materialy Shostoi naukovo-praktychnoi konferentsii (26–27 veresnya 2018 r.) / Natsionalnyi Kyievo-Pecherskyi istoryko-kulturnyi zapovidnyk.* – Kyiv: Talkom, 2018. – S. 74–77.
6. *Stolyarov B.* Detskiy sad i muzey: problemy i perspektyvy vzaimodeystviya v kulturnom prostranstve // *Detskiy sad ot A do Ya.* – 2006. – № 6. – S. 6–16.